

Proletarizacija kmetskega ljudstva

T. Zupan

IV.

Ko smo v tretjem poglavju obravnavali razvoj zemljiške posesti na bivšem Štajerskem in na Dolenjskem, smo ugotovili, da je tu očitno izpadanje trgovskega in naraščanje naturalnega kmetijstva. Pada proizvodnja za trg, raste proizvodnja za lastne potrebe. V tej zvezi je značilna tudi preglednica o razvoju zemljiške posesti v ptujskem okraju, ki kaže na padanje velikih obratov. Od kod ta razvoj z višje na nižjo obliko proizvodnje, od kod degradacija poljedelstva v tej dobi?

Splošen pojav degradacije proizvodnje in oviranja razvoja proizvodjalnih sil v dobi monopolnega kapitalizma je najbolj očit in razširjen v agrarni proizvodnji. To se da pojasniti s specifičnostjo pogojev, v katerih se razvija ta proizvodnja: z obstojem zemljiške rente, z nemogućnostjo monopolne organizacije agrarne proizvodnje zaradi njenega pretežno malokmetskega značaja, z neverjetnimi možnostmi izkoriščanja poljedelskega delavstva itd. Razvoj slovenske agrarne proizvodnje v dobi 1902—31 nudi pestro sliko sprememb, ki jih lahko reduciramo na en sam pojav — na degradacijo. Hektarski donosi upadajo, živinoreja peša po kakovosti in količini, uporaba poljedelskih strojev in umetnih gnojil upada, železne pluge zamenjujejo leseni itd. itd.¹ Zoževanje trga kot posledica padajoče kupne moči konsumentov je postavilo marsikateri rentabilnostni račun veleposestnikov na glavo. Kapital zapušča manj rentabilno agrarno proizvodnjo in se seli v rentabilnejše panoge neagrarne proizvodnje, zamenjuje sistem velikih enotnih ekonomij s sistemom malih zakupov, brezobzirno uničuje prirodna bogastva zemlje in zlasti gozdov, ki jih neusmiljeno izsekava in potem razprodaja devastirane ničvredne parcele in podobno. Kot je gonja za profitom v prvi dobi kapitalističnega veka diktirala njegovim nosilcem racionalizacijo proizvodnje, tako jim diktira danes njeno degradacijo in neču-

¹ Spričo zanemarjenosti uradne statistike in ob njenem karakterističnem ignoriranju osnovnih problemov slovenske vasi moremo za ilustracijo gornje trditve uporabljati v prvi vrsti izsledke monografij. Po podatkih monografij Šent Danijel (Sodobnost 1939/I.) so pridelali povprečno v hribovski koroški vasi pred prvo svetovno vojno 7 kratno seme rži, v času po nastopu svetovne gosp. krize pa le — 4 kratno. Vzrok: slabšanje pogojev proizvodnje, zlasti silna podražitev umetnih gnojil, zaradi katere je večini onemogočena njih uporaba. — Značilen primer degradacije slov. agr. proizvod. je padec živinoreje (govedoreja in svinjereja) v 17 letih (1910—26) za 50%! Po uradnih podatkih so l. 1910. našteali na Spodnjem Štajerskem in Kranjskem 605.265 svinj, l. 1926. samo še — 295.553!

veno uničevanje prirodnih bogastev zemlje. Interesi kapitala so prišli v očitno nasprotje s težnjami razvijanja proizvodnje sploh in agrarne — posebej. Samo na temelju najbolj barbarske pavperizacije kmetijskih množic se agrarna proizvodnja v povprečnih in podpovprečnih legah še sploh vzdržuje. Naraščanje večjih bajt in malih kmetij na slovenskem agrarnem vzhodu ni znamenje „prednosti malega obrata pred velikim“, temveč znamenje nezaslišane bede in propadanja agrarne proizvodnje sploh, malokmetske pa posebej. Na ta vprašanja se ob prvi priliki še povrnemo.

Degradacija agrarne proizvodnje je v različnih etapah kap. razvoja in v različnih deželah različna. Mi smo v tej zvezi opozorili na razliko med slovenskim agrarnim vzhodom in industrializiranim zapadom. Tam je degradacija večja, tu manjša, tam se uveljavlja pavperizem hitreje, tu počasneje, vendar bistvenih razlik med razvojem v obeh pokrajinah ni. V tej dobi je bistvena samo ena razlika: med degradacijo in bedo v kapitalizmu in med blaginjo ter ogromnim porastom proizvodnje in agrikulture posebej v socializmu.

Naš prikaz razvoja zemljiške posesti ne bi bil objektivni, če v tej zvezi ne bi prikazali še dveh važnih stvari: razvoja zemljiške lastnine (prehajanja kmetijske zemlje v nekmetske in v veleposestniške roke) ter — kmetijskih dolgov.

Malokmetsko gospodarstvo nujno vodi v — zadolžitev. V obrambi pred najrazličnejšimi oblikami izkoriščanja se mali kmet neogibno zadolžuje in s tem zapada novemu izkoriščanju — po upnikih.

V teku prve svetovne vojne (1914—18) se je kmet rešil neznosnega bremena dolgov z inflacijo. V dobi delne stabilizacije kapitalizma po vojni (1924—28) je zadolževanje zopet postalo vsakdanji pojav kmetijskega gospodarstva. Dolgovi so iz leta v leto naraščali in znašajo l. 1933. za vso državo že — 7 milijard.² Levji del te vsote leži na plečih malih kmetov. Bilo je kazno, da kmet teh dolgov ne bo mogel plačati, saj je uporabil posojila v neproduktivne namene, jih „zajedel“ ali kril kak drug primanjkljaj v svoji letni bilanci. Razni moratoriji (odlogi plačevanja dolgov), ki so se vrstili v letih 1932—35 so samo sankcionirali že obstoječe stanje. Kajti nihče ni mogel iz političnih razlogov tvegati neusmiljenega izterjevanja z dražbami. Ko je bila s pomočjo oboroževalne industrije premagana najgloblja kriza, so bile zopet dane majhne in skromne možnosti — izterjevanja dolgov. L. 1936. je izšla uredba o likvidaciji kmetijskih dolgov, ki je uredila novi način odplačevanja. Deviza konverzije je bila: iztisniti iz kmetov dolžnikov čim več!

Uredba z lepo zvenečim imenom o „razdolžitvi kmeta“ pa nikakor ni privdla do razdolžitve, temveč do — novega zadolževanja. „Razdolžitev“ je po-

² Obširen prikaz prezadolžitve, konverzije, konkretnih oblik odplačevanja in kreditne politike PAB, glej: Bratko: Kmetijski dolgovi, Tehnika in gospodarstvo 1939. IX.—X. in zlasti 1940. I.—II.

globila prezadolžitev. Kmetje dolžniki so delali nove dolgove, da so mogli plačati stare. Čim bolj so padali dolgovi pri banki (PAB), tem bolj so rasli na — „črni borzi“. Mnogoštevilni so bili nadalje primeri odprodaje dela zemljišča za odplačilo anuitet. V letih 1936—39 je bilo 4000 takih „primerov“. „4000 kmet-skih posestev je moralo zožiti svojo proizvodjalno osnovo, da je moglo plačati anuitete.“³ Neredki so bili tudi primeri dražbenih postopanj; v istem razdobju 3 let je bilo v Sloveniji okrog 3000 dražbenih predlogov s strani različnih upnikov. Šestina od teh predlogov odpade na PAB, pri mnogih preostalih pa je soudeležena banka.⁴ Obseg dražb se pač ravna po vsakokratnem političnem tlaku doma in po svetu.

Z izbruhom druge svetovne vojne (sept. 1939) je odplačevanje anuitet skoraj popolnoma zastalo, celotni mehanizem razdolžitve je obtičal. Neplačevanje anuitet je zajelo vse pokrajine v državi, zlasti Srbijo in Bosno. Skratka: kmetje nočejo in ne morejo več plačevati anuitet.

„Na posestne razmere je delovala razdolžitev v pravcu večje diferenciacije vasi. Zadolžena posestva odprodajajo dele zemljišč in se ob dedovanju močnejše delijo kot nezadolžena... Zemljo kupujejo večinoma meščani, ki arondirajo svoja posestva ali pa ustvarjajo na ugodnih legah nove ekonomije in luksuzne dvorce.

Še večji obseg pa zavzema pavperizacija. Prav pavperizacija je tisti najbolj kričeči in vidni rezultat razdolžitve. Zadnji prihranki in redki denarni viri odtekajo za odplačilo obresti in anuitet. Telesni napor in neobnavljanje delovnih moči se stopnjuje do fizične in duševne degeneracije“ (istotam).

Kakšnega pomena je latentna prezadolžitev za vprašanje proučavanja našega glavnega vprašanja — proletarizacije kmeškega ljudstva? Kmet-dolžnik ni dejansko več lastnik svoje zemlje. Formalno je sicer še vpisan v zemljiški knjigi kot lastnik, toda dejanski lastnik je že vknjiženi upnik. Le-ta si v obliki obresti in anuitet prilašča plodove njegove lastnine. In to prilaščanje je bistvena oznaka dejanskega lastnika. Položaj prezadolženega kmeta je enak položaju najemnika, modernega kapitalističnega tlačana. Kot je v fevdalni dobi zemljiški gospod žel plodove tlačanovega večdela v obliki produktne (desetina in druge dajatve) in delovne rente (tlaka), tako si danes prilašča plodove večdela „svoobodnega kmeta“ — kapitalist v najrazličnejših oblikah, med katerimi zavzemajo važno mesto obresti.

³ Istotam.

⁴ V gornji razpravi je primer takega zadolževanja iz obmejne Vuzenice. Tam so si kmetje izposojali denar za anuitete pri nemčurskih gostilničarjih in lesnih trgovcih. „Ti radi posojujejo denar in se vknjižujejo na posestva. Pogodbe se sklepajo dostikrat v pijanosti. Namesto obresti jemljejo upniki drevesa iz dolžnikovega gozda. Konec je navadno ta, da upnik prevzame posestvo sam, dolžnik pa postane najemnik. V povojni dobi (1920—37) je tako propadlo v Vuzenici 57 kmetij. Odplačevanje anuitet pospešuje ta razvoj“ (istotam).

Najbolj znana in vsem vidna oblika proletarizacije kmeta je — kupovanje malokmetske zemlje po nekmetskih elementih, po meščanstvu, veleposestnikih in velikih kmetih. Kljub delnemu nazadovanju velikih ekonomij in delni selitvi kapitala iz agrarne proizvodnje, je vendar le-ta našel še mnogo novih donosnih poti za svoj plasman na vasi: v razvijanju najemniškega sistema, v naglem vnovčevanju prirodnih bogastev zemlje, ki gre vzporedno z njih uničevanjem itd. Nadalje navajajo meščanstvo na kupovanje kmetske zemlje poleg komercialnih tudi prestižni, udobnostni, previdnostni in drugi razlogi. Zlasti v dobi vojne napetosti in nesigurnosti pridobivajo na teži različni „posebni“ razlogi!

Ni danes v Sloveniji okraja, kjer ne bi velik del nekdanj malokmetske zemlje prešel v meščanske in druge nekmetske roke. V tem okraju kupujejo kmetsko zemljo nemški trgovci in gostilničarji, v onem slovenski tovarnarji in advokati, v tretjem veleposestniki in lastniki žag itd. Znani so primeri advokatov, ki so pogнали na boben na desetine gruntov v razmeroma kratkem času (okraji Laško, Novo mesto, Dravograd itd.). Nekdanji kmetje so tudi formalno postali — najemniki, viničarji, mezdni delavci.

Na žalost tudi o tem problemu naša uradna statistika molči. Imamo le nekaj monografskih podatkov. Že zgoraj smo navedli primer Vuzenice, kjer je v pičlih 17 letih propadlo — 57 kmetij. V gornjeradgorskem sodnem okraju je bilo l. 1918. 26% zemlje v nemških rokah, l. 1936. že — 44%.⁵

O problemu prehajanja zemlje so že često tožili naši meščanski časopisi in predstavniki meščanskih narodno obrambnih organizacij. Vendar so vse te tožbe obtičale na konkurenčno borbeni platformi. Nikoli pa si to meščanstvo ni zastavilo vprašanja o resničnih vzrokih tega pojava in o borbi proti njemu. Kajti dosledna analiza v tem pravcu ne bi dovedla le do nebogljene napovedi borbe tujemu konkurenčnemu meščanstvu, temveč do jasne in edino dosledne negacije meščanstva sploh. Pokazala bi na razredno nasprotje med kmetskim ljudstvom in meščanstvom, na nasprotje, ki prihaja do izraza tudi v potiskanju kmetskega ljudstva z zemlje.⁶

⁵ Podatki po koledarju CMD l. 1936. Večina podatkov o tem problemu je v dveh pogledih pomanjkljiva: prvič so podani statično, le za eno leto in ne razvojno, najmanj za povojno dobo (Kerenčič, Žgeč itd.); drugič pa se ozirajo često le na narodnostni vidik (gornji podatek CMD, Snoj in drugi).

⁶ Brez ovinkov in olupšavanja je izpovedal to nasprotje dr. Igor Rosina v „Večerniku“ 10. VIII. 1940. Dr. Rosina pripoveduje v navedenem članku, da ima vinograd, ki mu prinaša samo izgubo in da vzdržuje ta vinograd samo (!) zato, da lahko dve viničarski družini živita. Nadalje je dr. Rosina vzel v zaščito vse meščanske posestnike tamkajšnjega okoliša in dejal, da tudi oni delajo s samo izgubo, zgolj — za viničarje! In končno se g. advokat povzpne do trditve, da se viničarjem niti ne godi tako slabo pod njihovimi „meščani“ kot n. pr. nižjim uradnikom v mestu!

Že zgoraj smo poudarili, da meščanstvo ne kupuje zemlje zgolj iz komercialnih, temveč tudi iz drugih razlogov! Posebej smo omenili udobje, luksuz, prestiž itd. Dr. Rosina sam pravi, da preživi njegova družina letno 3 udobne mesece v tem vinogradu. Ali ni to primer meščanske imovine zemlje zaradi udobja, postavka, ki je g. dr.

V dobi druge imperialistične vojne se nadaljuje proletarizacija kmetskega ljudstva v pospešenem tempu. Vojna pomeni poostren napad na ekonomski in socialni položaj kmetskega ljudstva. Ta napad prihaja do izraza v draginji, slabitvi inventarja (oddaja konj za vojne potrebe), v uporabi kmetijske zemlje za vojaške in utrdbene namene, v odtegotovanju najsposobnejših delovnih moči (vpo-klici) in podobno. Delo otrok naglo narašča, način proizvodnje se slabša, socialne prilike so iz dneva v dan težje, prehajanju kmetijske zemlje v nekmetske roke so vrata na stežaj odprta.

Reakcija skuša usmerjati odpor širokih plasti konsumentov proti rastoči draginji zoper — kmetško ljudstvo. V zvezi z našimi dosedanjimi ugotovitvami, po katerih je ogromna večina kmetijskih množic potisnjena formalno ali vsaj dejansko v vrste proletariata, je jasno, da je tako usmerjanje le gol maneuver — prikriti glavne krivce. Samo veleposestniki, žitni in živinorejski magnati žanjejo bajne dobičke na račun draginje. Množica kmetijskega ljudstva pa je popolnoma izenačena z mestnimi konsumenti —, kar nujno odpira perspektivo in tvori osnovo njihove skupne protidraginjske borbe.

Mogli bi navesti še nešteto primerov proletarizacije kmetijskega ljudstva.

1. Število proletariata — narašča absolutno in relativno. Predkapitalistični razred kmetov — nekdanja osnovna masa slovenskega naroda — je v upa-

Rosina ni nikjer maral vračunati v bilanco letnih dohodkov, čeprav sam ve, da je to mogoče glavni razlog, da posestva ne proda. — Nadalje smo zgoraj poudarili, zakaj nimajo nekateri veleposestniki tolikšnih dohodkov od svojih vinogradov kot so jih imeli nekoč. Vzrok je v splošni krizi kapitalizma, v padcu kupne moči konsumentov itd., ki ne morejo več kupovati po takih cenah, da bi omogočili zemljiškim lastnikom rento in profit, jim krili izdatke za udobje, produkcijo in racionalizacijo obratov. Poleg tega poglobljajo vinsko krizo še specifični momenti: omejitev izvoza, konkurenca južnih vin itd.

Torej ne iz usmiljenja in ljubezni do viničarjev, temveč iz „stranskih razlogov“ udobja in podobnega vzdržujejo meščani vinograde — če jim rentabilnostni račun eventualno odpove.

Vse ostalo je jasno: jasen je odločen nastop dr. Rosine proti agrarni reformi meščanskih vinogradov (ta njegov članek v „Večerniku“ je namreč izzval neki drug članek, v katerem se avtor zavzema za agrarno reformo). Jasno je njegovo odobravanje narodnega socializma, ki v nasprotju s socializmom ni načelen razlaščevalec meščanske zemlje. Ko so jasni interesi, so jasni argumenti.

Da vinogradi v tamkajšnji okolici niso „rentabilni“ to ni v opravičilo dr. Rosini. Preureditev družbe na novi osnovi, sprostitve proizvodjalnih sil verig „rentabilnih računov“ in sprememba lastninskih odnosov v štajerskih vinogradih — to bo pospešilo racionalizacijo vinogradništva in omogočilo visoko aktivnost velike večine tamkajšnjih vinogradov. Ni bojazni, da bi bili ti vinogradi, vođeni z vsemi pridobitvami modernih znanosti — nedonosna postavka bodoče družbene produkcije.

Dr. Rosina, ki se smatra za „kmetijskega voditelja“, je čutil v svojem članku, da so njegovi argumenti zoper agrarno reformo skrajno ozko razredno determinirani in neprepričevalni. Zato se neke opravičuje, češ, sicer pa tudi drugi kmetijski voditelji niso nič boljši od mene — tudi oni imajo zemljo in celo veleposestva.

To pa je edina resnična in iskrena ugotovitev v članku g. Rosine.

danju in razkroju. Kapitalizem diferencira to enolično množico, slovenski narod se vedno izraziteje formira v dva osnovna razreda današnje družbe: v proletarijat brez zemlje in proizvajalnih sredstev sploh in v meščanski razred, zvezan z razredom veleposestnikov, ki neomejeno razpolaga z vsemi sredstvi proizvodnje in z vsemi prirodnimi bogastvi slovenske zemlje. (Ta razvoj najlepše dokazujejo poklicna statistika, razvoj zemljiške posesti na Gorenjskem in prehajanje kmet-ske zemlje v nekmetske meščanske roke.)

2. Večina malih kmetov, ki so formalno še lastniki zemlje in inventarja, je dejansko v najemu pri svojih kapitalističnih upnikih — dejanskih last-nikih malokmetske zemlje. Nimamo podatkov o zadolžitvi kmetov pri — privatnikih na „črni borzi“, toda že podatki o dolgovih, ki jih je prevzela PAB, dovolj zgovorno potrjujejo to dejstvo. „... En sam zavod (PAB op. pis.) je postal dejanski lastnik vse ali vsaj dela zemlje 48.000 slovenskih kmetov (tretjine vseh posestnikov v Sloveniji!). Če računamo 1 ha zemlje po 5000 din, potem vidimo, da ob obstoječi zadolžitvi 400 milijonov znaša dejanska posest PAB — blizu 100.000 ha zemlje.“⁷ Na 100.000 ha formalno malokmetske zemlje živijo v nepopisni bedi in trpljenju dejanski najemniki privilegirane banke.

3. Posebno številne so razne kvantitativne spremembe v malem kmetskem obratu, ki predstavljajo niz simptomov in načinov proletarizacije kmeta. Te spremembe se nanašajo na slabšanje pogojev proizvodnje in na slabšanje pogojev obnove delovnih moči na mali kmetiji. V tej zvezi naj omenimo razvoj uporabe otroške delovne moči,⁸ da se v probleme katastrofalne bede na vasi sploh ne spuščamo.⁹

4. Vojna pospešuje proletarizacijo kmetskega ljudstva v vseh mogočih obli-kah od najbolj skritih do najbolj drastičnih, ki se izražajo v prisilnih prodajah zaradi potreb vojne in v popolnem zastoju malega kmetskega obrata spričo pomanjkanja delovnih moči in vprežne živine.

Proletarizacija kmetskega ljudstva v kapitalizmu sploh in v dobi monopol-nega kapitalizma posebej je torej d e j s t v o, neizbežen rezultat kap. razvoja. Najrazličnejše teorije meščanskih in malomeščanskih agrarnih teoretikov so bile

⁷ Tehnika in Gospodarstvo: Kmetski dolgovi. Istotam.

⁸ Po statistiki iz l. 1902. smo ugotovili, da je bila takrat uporaba otroških delovnih moči največja na velikih kmetijah. To se da razlagati s tem, da je v tej kategoriji po-sestev velika uporaba tujih otroških delovnih moči (pastirji, pestunje). To poudarjamo zaradi tega, da ne bi kdo sklepal na največjo obremenitev lastnih otrok na velikih kmetijah in — kar nujno sledi — na najtežji socialni položaj članov te ka-tegorije kmetskega obrata. Kaj takega seveda nikakor ne bi odgovarjalo resnici. Veliki kmet se po svojem socialnem položaju bistveno loči od malega. Pri njem je neznan papperizem, ki je tako značilen za življenje malokmetske družine.

⁹ Podatkov o bedi na vasi so zbrale različne monografije prav lepo število. Po-manjkanje najosnovnejših pridobitev civilizacije je na vasi tolikšno, da preko tega ni mogla niti uradna znanost. Dr. Pirc, Filip Uratnik in drugi avtorji publikacij SEI so zbrali dokaj gradiva o tem. Seveda je to gradivo le senca — dejanskih razmer, ki danes vladajo na našem podeželju.

neizprosno postavljene na glavo. Vseeno je bilo, ali so nastale te teorije iz prostodušno odkrite težnje, ohraniti konservativno politično ravnesje na vasi, češ, „preveč bajtarstva škoduje, ker v bajtarstvu tlijo prevratne ideje“ (dr. Jeraj, Naša vas) ali pa so bile zavite v plašč boja „za nov družbeni red“, v resnici pa so težile po konsolidaciji starega družbenega ustroja (dr. Gosar, Za nov družbeni red). Prav tako zakon o proletarizaciji kmetskega ljudstva razpršuje vse iluzije tzv. „agrarnega socializma“, ki na temelju malega kmetskega obrata, okrepljenega z združno organizacijo, skuša ustvariti nov družbeni red, ne da bi spremenil in odstranil osnove kap. družbenega ustroja. Prepeluhove zamisli o stabilnosti male kmetije in J. Novakovi koncepti „proti proletarizaciji kmetskega ljudstva“, za novo ekonomsko orientacijo („vsak človek mora dobiti svojo štalco in svojo kravco“) so se izkazali za utopistične spričo železne logike zakonov ekonomskega razvoja. Kmetstvo je vedno močnejše zajemal plaz proletarizacije; kmet, ki je ostal na svoji zemlji pa je postajal vedno bolj — najemnik kap. upnika, moderni kap. tlačan. Razvoj v proletariatu brez zemlje in v moderno tlačanstvo — to je resnična zgodovina kmetskega ljudstva v zadnjih desetletjih.

Ta zgodovina daje dovolj argumentov in osnove za nujno in prepotrebno — politično preorientacijo kmetskega ljudstva na proletariatu.

Francija

I go Gru den

1.

Ko sem republika postala,
sem vsemu svetu luč prižgala;
ko je propala moja slava,
postala zopet sem država.

2.

Odbila zdaj ti res je usodna ura:
Republika do zdaj, država za naprej,
brezmejna v slavi prej, neslavna zdaj brez mej,
ime imej „Brezglava diktatura“.

Rumunija

I go Gru den

Mejá nasilna preureditev,
duhá brezciljna preusmeritev
ni brodolomna potopitev,
je skromna le prilagoditev,
prav res ogromna pridobitev.